

DÔCHODKOVÉ ZABEZPEČENIE V SOCIÁLNO M SYSTÉME SPOLOČNOSTÍ

PENSIONS PROVISION IN SOCIAL SYSTEMS OF COUNTRIES

Eva Rievajová

Abstract: *Special attention in all European countries is given to issues of social security of persons in retirement age. Pension systems represent the basic part of the social model of each country which reached a certain level of development. Thus pension systems have a great impact on living standards of large part of population and hence its consumption and have a large impact on functioning of the whole economy of a nation state. A serious problem at present is to achieve a balance between contributions to pension system and entitlements provided to citizens of retirement age, the ratio between the number of employed in the economy and the number of beneficiaries. Setting up and functioning of the pension system depends on many factors, besides demographic trends it is also the development of economy and state of public finances. Therefore, they are going through an ongoing process of reforms adapting economic, social and political situation in each particular country.*

The aim of this paper is to characterize the social security from the perspective of various approaches to this issue with an emphasis on pension provision as the most discussed and costliest part of the social insurance system and social security schemes of a society. It also pointed out the basic problems of the current pension scheme worldwide and approaches to its modernization.

Keywords: *Social security, Pensions provision, Population ageing, Unemployment, Economic growth, Public finance, Pay-as-you-go system, Capitalisation scheme.*

Úvod

Systémy dôchodkového zabezpečenia predstavujú základnú súčasť sociálneho modelu každého štátu, ktorý dosiahol určitý stupeň rozvoja. Dôchodkové zabezpečenie, ako jedna zo súčastí sociálnej ochrany je systémom, ktorý poskytuje ochranu približne tretine obyvateľstva, predovšetkým rozvinutých ekonomík. Súčasne je to sociálny systém, ktorý sústreďuje najväčší ekonomický potenciál bez ohľadu na to, či je dôchodkový systém financovaný prevažne priebežne alebo kapitalizačne. Dôchodkové systémy, rozvinuté najmä po druhej svetovej vojne a založené na priebežnom systéme financovania, sa dostávajú do finančných kríz, kladú čoraz vyššie nároky na daňových poplatníkov, resp. ekonomicky aktívnu populáciu. Financovanie dôchodkového zabezpečenia je súčasťou verejných financií a významne ovplyvňuje ich kvalitu a udržateľnosť. Keďže dôchodkové systémy určujú životnú úroveň veľkej časti populácie a tým aj jej spotrebu, majú rozsiahly dopad na fungovanie celého hospodárstva národného štátu. Reformné kroky, ktoré sa uskutočnili v podmienkach Slovenskej republiky, kde v súčasnosti funguje trojpilierový dôchodkový systém, si vyžadujú v súlade so spoločensko-ekonomickým

vývojom stále zmeny a korekcie. Samotné dôchodkové systémy a ich finančná udržateľnosť sú ovplyvnené ekonomickou stabilitou alebo nevyrovnanosťou štátu, ovplyvňuje ich zamestnanosť, populačný vývoj a ďalšie vnútorné a vonkajšie faktory. Prechádzajú preto neustálym procesom vyrovnávania sa a prispôsobovania hospodárskym, spoločenským aj politickým pomerom v konkrétnom štáte (Rievajová a kol. 2103). Cieľom príspevku je charakterizovať sociálne zabezpečenie z pohľadu viacerých prístupov k tomuto pojmu s akcentom na dôchodkové zabezpečenie ako najdiskutovanejšiu a najnákladnejšiu súčasť systému sociálneho poistenia a sociálneho zabezpečenia spoločnosti. Poukázať na základné problémy súčasného systému dôchodkového zabezpečenia vo svete a prístupy k jeho modernizácii.

1 Formulácia problematiky

1.1 Definičné vymedzenie sociálneho zabezpečenia

Sociálne zabezpečenie je organickou súčasťou sociálnej politiky, je nástrojom na realizáciu cieľov a úloh sociálnej politiky. Sociálne zabezpečenie je vo svojej podstate v úzkom spojení s realizáciou sociálnej politiky toho ktorého štátu a predstavuje jadro sociálnej politiky. Pri vysvetľovaní sociálnej politiky vychádzame z vymedzenia sociálnej sféry, ktorú považujeme za relatívne samostatnú, prierezovú sféru. Tvorí systém sociálnych vzťahov, podmienok a procesov, ktoré sa prejavujú v obsahu a charaktere činnosti, v správaní, potrebách, záujmoch, hodnotách a cieľoch sociálnych subjektov. Koncentruje sa na životné podmienky ľudí, na rozvoj človeka, jeho bytostných, tvorivých síl, rozvoj osobnosti a individuality. Zložitosť sociálno-ekonomických problémov, ich vzájomná spätná väzba i synergický charakter vedú k tomu, že všetky vyspelé krajiny venujú zvýšenú pozornosť práve sociálno-ekonomickým otázkam (Rievajová a kol., 2008). „Keďže sociálny systém nemá jasne definované ciele, je nemožné určiť presne jeho hranice. Ciele sociálnej politiky sú závislé od vládnucej politickej moci, vnímania verejnosti, ale najmä od historického vývoja sociálneho systému v tej - ktorej krajine. Do sociálneho systému tak môžeme zahrnúť sociálne poistenie, zdravotníctvo, legislatívu upravujúcu pracovno-právne vzťahy, ale napríklad aj štátne školstvo či bývanie. Podľa odbornej literatúry možno sociálny systém alebo systém sociálneho zabezpečenia definovať skupinou sociálnych udalostí alebo rizík, pre ktoré sú mobilizované príslušné politické a administratívne aparáty. Medzi tieto riziká a udalosti patrí najmä choroba, staroba, detstvo, nezamestnanosť, strata živiteľa, invalidita, materstvo a chudoba. Sociálne zabezpečenie je potom súbor politických nástrojov, ktoré sú zriadené na to, aby kompenzovali finančné dôsledky týchto situácií alebo udalostí“ (Karpiš, Ďurana - Jelenčiak, 2006, s. 3).

Pojem „sociálne zabezpečenie“ a jeho vývoj výrazne ovplyvnila teória sociálneho štátu (social welfare state). Ekonomické základy tejto teórie položil v 1. polovici 20. storočia John Maynard Keynes, na ktorého postupne nadviazali viacerí ekonómovia. Napríklad v roku 1942 Wiliam Beveridge vypracoval model národného poistenia, ktorý bol prijatý viacerými štátmi.

Vo svojej publikácii rozlišujú autori Brdek, Jírová (Brdek - Jírová, 1998) štyri základné skupiny systémov sociálneho zabezpečenia:

- Škandinávske krajiny – predstavitelia tzv. škandinávskeho typu sociálneho zabezpečenia, kde je sociálne zabezpečenie občianskym právom (t. j. každý občan má nárok na určitý rozsah dôchodkového zabezpečenia), dodatočné dávky získajú plne zamestnaní občania, systémy sú financované väčšinou zo všeobecných daní, dobrovoľné zamestnanecké poistenie je riadené odbormi, do tejto skupiny patria Dánsko, Fínsko, Švédsko, čo sú typickí predstavitelia.
- Veľká Británia a Írsko – univerzálna ochrana je poskytovaná pracujúcim, pre ostatných sú stanovené zvláštne pravidlá, je tu väčšia reštrikcia sociálnych dávok, systémy sú financované z poistného a z daní, základný systém dávok je definovaný na úrovni minimálnych dávok.
- Západná (kontinentálna) Európa – systémy sú založené na zamestnaneckom (rodinnom) štatúte sociálnej ochrany, väčšinou je systém financovaný z poistného, typickými predstaviteľmi sú Nemecko, Francúzsko, Holandsko (tu je univerzálny systém sociálnej ochrany), Rakúsko, krajiny Beneluxu.
- Južná Európa – tzv. juhoeurópsky model sociálneho zabezpečenia, ide väčšinou o zmes systémov s nepresne definovanými pravidlami, tieto krajiny často vychádzajú zo svojej hlboko zakorenenej katolíckej tradície, ktorá kladie dôraz predovšetkým na rodinné zväzky a vzťahy (preto veľkú časť zodpovednosti za starých ľudí má rodina), medzi najznámejších predstaviteľov tohto typu patrí Taliansko, Grécko, Španielsko a Portugalsko.

Pojem sociálne zabezpečenie (Social security, Sozial Sicherheit) sa vo všeobecnosti používa na celom svete. Jeho reálny všeobecný rozsiahly obsah je veľmi ťažko pojmovovo-logicky vymedziteľný, súvisí predovšetkým s rozdielnymi ekonomickými, demografickými, politickými, teritoriálnymi činiteľmi, etnickými a morálnymi názormi, ako aj s tradíciami v tom - ktorom štáte (Macková, 2001, s. 17). Vo svete je pojem sociálne zabezpečenie interpretovaný veľmi odlišnými spôsobmi, jednotliví autori používajú vlastnú definíciu. V niektorých krajinách definuje pojem „sociálne zabezpečenie“ zákon a kde to tak nie je, je aspoň vymedzené, ktoré dohovy v rámci národnej legislatívy patria do sféry zákonov o sociálnom zabezpečení.

Novšie definície sociálneho zabezpečenia, ktoré vysvetľujú autori ako Sinfield a Berghman, sledujú rovnaký, neinštrumentalistický prístup. Paralelne s definíciou zdravia je sociálne zabezpečenie podľa Sinfielda prezentované „situačne“, tj. ako stav úplnej ochrany pri strate materiálnych prostriedkov. Berghman sa zasa pozerá na sociálne zabezpečenie ako na stav dokonalej ochrany proti potenciálnym rizikám (Sirovátka, 1997, s. 7).

I v súčasnej odbornej literatúre sa možno stretnúť s viacerými prístupmi k vymedzeniu sociálneho zabezpečenia. Je definované (Konopásek, Tutterová, 1990) napríklad ako: systémy náhradných (mimoriadnych) zdrojov zabezpečujúcich relatívnu stabilitu a primeranú minimálnu úroveň sociálneho zabezpečenia a sociálnej suverenity týmito formami:

- a) Sociálnymi príjmami,

- b) sociálnymi službami,
- c) sociálnymi azylmi.

Definícia, ktorú možno použiť i v našich podmienkach a na účely tohto príspevku, je nasledujúca: Sústava sociálneho zabezpečenia je súborom právnych, finančných a organizačných nástrojov a opatrení, ktorých cieľom je kompenzovať nepriaznivé finančné a sociálne dôsledky rôznych životných okolností a udalostí, ohrozujúcich uznané sociálne práva alebo takýmto životným situáciám predchádzať. Historicky vznikla s cieľom kompenzovať nepriaznivé dôsledky rôznych životných udalostí (Matlák, 1996).

K základným cieľom súčasného sociálneho zabezpečenia patrí:

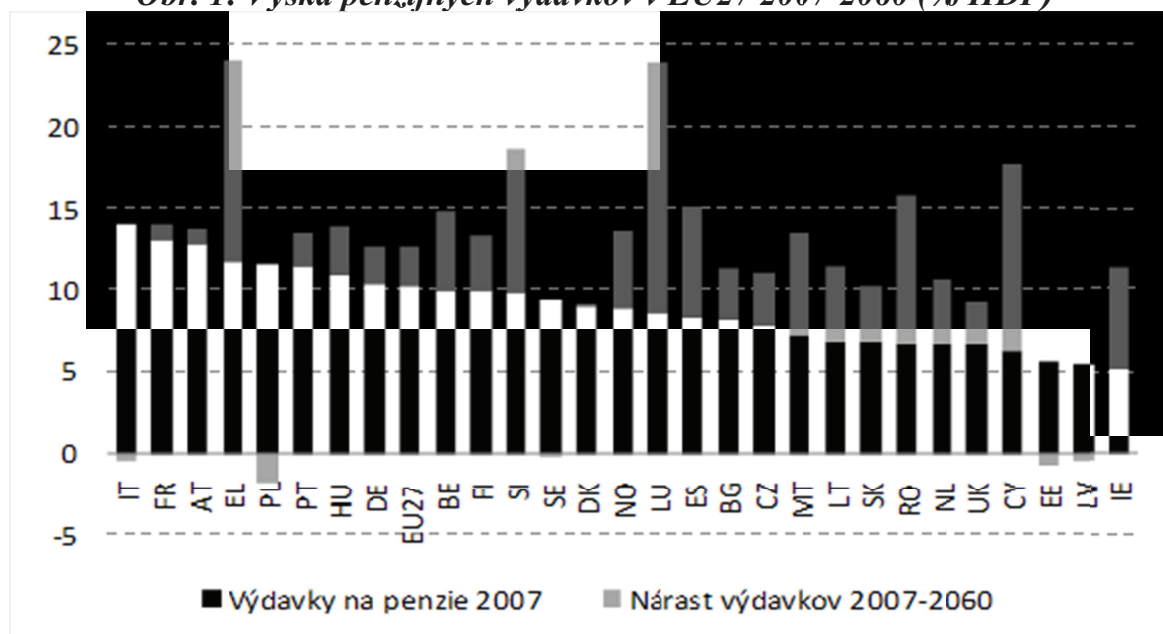
- Regulácia zodpovednosti osôb za ich budúcnosť – povinné poistné systémy,
- stanovenie miery a foriem sociálnej solidarity,
- presadzovanie a ochrana sociálnych práv.

Rýchlo rastúca prepojenosť globálnych finančných trhov výrobkov a práce predstavuje nové výzvy pre zachovanie či zlepšenie sociálnej spravodlivosti. Vo svete, v ktorom finančné a ekonomické krízy v regióne, sú vysoko nákazlivé a ich vplyv na trh práce a sociálnej starostlivosti sa rýchlo šíri, schopnosť jednotlivcov vyrovnávať sa sám s ekonomickými rizikami, je menej efektívna ako predtým. Globálne sociálne riziká spojené s pandemiou a očakávané dopady zmeny klímy môžu mať podobný vplyv na úroveň jednotlivých systémov sociálneho zabezpečenia. Národné systémy sociálneho zabezpečenia musia byť silnejšie ako inokedy, aby neutralizovali ďalšie systémové a globálne riziká. Riziká a príležitosti spojené s globalizáciou vyžadujú efektívne sociálne zabezpečenie (Rievajová a kolektív, 2013).

1.2 Dôchodkové zabezpečenie ako súčasť sociálneho zabezpečenia

Najproblematickejšiu a najdiskutovanejšiu súčasť sociálneho zabezpečenia, pokiaľ ide o finančnú udržateľnosť, predstavuje segment zameraný na zabezpečenie dôchodkov. Zo sociálneho hľadiska je jeho hlavnou úlohou zabezpečenie adekvátnej príjmovej úrovne občanov v situáciách dlhodobého charakteru, počas ktorých jednotlivec nie je schopný získať vlastnou aktivitou finančné zdroje na zabezpečenie životných potrieb, predovšetkým v dôsledku veku. O jeho váhe vypovedajú aj údaje Eurostatu z roku 2009, ktoré potvrdzujú, že výdavky na dávky v starobe a pre pozostalých predstavovali v krajinách EÚ 46% celkových výdavkov na sociálne zabezpečenie (Rievajová – Sika - Husáková, 2012, s. 478).

Obr. 1: Výška penzijných výdavkov v EÚ27 2007-2060 (% HDP)

Zdroj: Ageing Report 2009

Na Slovensku penzijné výdavky vyplácané z verejných zdrojov, podľa uvedeného zdroja, vzrastú do roku 2060 o 3,4 % HDP z úrovne približne 6,8 % HDP v roku 2007 na 10,2 % HDP v roku 2060. Napriek tomu, že SR bude v rámci EÚ čeliť veľmi výraznej zmene štruktúry obyvateľstva, tento nárast výdavkov nie je v porovnaní s niektorými krajinami EÚ vysoký. Dôvodom sú najmä parametrické úpravy priebežného (prvého) piliera dôchodkového systému v roku 2004 (najmä zvyšovanie dôchodkového veku), ako aj zavedenie kapitalizačného piliera v roku 2005.

Na druhej strane, nárast výdavkov na dôchodky o 50 % oproti súčasnosti bude predstavovať vysokú záťaž pre verejné financie, ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že už v súčasnosti je deficit fondu starobného poistenia (aj bez existencie II. piliera) na úrovni 1,5-2,0 % HDP (MPSVaR SR, 2011).

Obzvlášť dôležitou otázkou je rovnováha medzi príspevkami do systému a poskytovanými nárokmi, teda rovnováha medzi obdobím práce a poberania dôchodku a vzájomný pomer medzi veľkosťou aktívnej populácie a počtom dôchodcov. Tá závisí od celkového dizajnu dôchodkového systému. Vysoká úroveň zamestnanosti, vrátane starších ako 60-rokov bude dôležitá pre súčasné zabezpečenie vysokej úrovne dôchodkov a schopnosti financovania systému.

Najčastejšie sa stretávame s dvomi základnými spôsobmi financovania, a to s priebežným a kapitalizačným spôsobom. Okrem týchto základných sa vyskytujú aj ďalšie spôsoby financovania. Tie sú však spravidla odvodené od uvedených dvoch spôsobov, pričom zohľadňujú ďalšie faktory, ako napr. spôsob vyberania príspevkov, ich prerozdelenia a investovania, organizačnú štruktúru celého systému a iné. Priebežne financovaný dôchodkový systém je funkčný, pokiaľ je možné výplaty dôchodkov pokrývať z vybraných peňazí. Len čo nároky na dôchodky prevýšia sumu vybraných odvodov, vzniká finančný deficit a hrozba skrytého dlhu. Ide o dlh dôchodkového systému, ktorý na prvý pohľad nemusí byť viditeľný, je však

zabudovaný v systéme, ktorý sľubuje vyplatiť budúcim generáciám dôchodkové dávky, na ktoré nebude mať finančné prostriedky vzhľadom na demografický vývoj. Uvedené problémy priebežného spôsobu financovania dôchodkov majú aj ďalšie negatívne dopady na ekonomiku. To, že systém je čoraz nákladnejší a odčerpáva čoraz viac prostriedkov spôsobuje, že produktívne verejné výdavky sa obmedzujú a súčasne dochádza k vytlačaniu súkromných investícií. (Rievajová a kolektív, 2008)

Okrem demografických a s nimi spojených finančných problémov má priebežný spôsob financovania dôchodkov aj ďalšiu negatívnu črtu, ktorá je viac z oblasti politickej ako ekonomickej. Systém stanovenia výšky odvodov, ako aj spôsob výpočtu dôchodkov, je spravidla upravovaný zákonmi, ktoré sa však často menia práve z dôvodov politických.

Skúsenosti z viacerých krajín uplatňujúcich financovanie dôchodkov spôsobom PAYG poukazujú na stratu úlohy rodiny v systéme dôchodkového zabezpečenia. Rodinné vzťahy, ktoré v minulosti automaticky predpokladali presun starostlivosti o starších členov rodiny na generáciu ich detí, nahradil formálny systém dôchodkového zabezpečenia s minimálnou osobnou zainteresovanosťou, ktorý do veľkej miery preniesol zodpovednosť na štát. Aj z uvedeného dôvodu takýto dôchodkový systém kladie čoraz väčšie nároky na verejné financie.

Systém vytvárania kapitálových rezerv alebo zjednodušene nazývaný kapitalizačný spôsob financovania znamená, že aktívna časť populácie si zo svojich terajších príjmov sporí na financovanie svojich potrieb v starobe. Svojimi úsporami tak vytvára zásobu kapitálu vo forme dôchodkových aktív, ktorú po odchode do dôchodku predá za doživotne vyplácanú anuitu. Treba zdôrazniť skutočnosť, že práve prostriedky kumulované na osobných účtoch obyvateľov vytvárajú dlhodobé finančné zdroje ekonomiky, ktoré sa postupne menia na investície a napomáhajú tak rastu ekonomiky.

Určitou nevýhodou takto nahromadených úspor je to, že akékoľvek ďalšie prerozdelenie týchto prostriedkov je vylúčené. Hrozbu úplného zániku princípu solidarity by pri tomto spôsobe financovania mal odstrániť štát, a to garanciou určitého minimálneho dôchodku pre tých, ktorí si počas života neboli schopní na dôchodok nasporiť. Ako vidieť z tab. 1, už pred viac ako dvadsiatimi rokmi sa sformuloval medzi ekonómami názor na fungovanie oboch systémov.

Tab. 1: Porovnanie priebežného a kapitalizačného systému financovania

Systém	Priebežný	Kapitalizačný
	<ul style="list-style-type: none"> - okamžitá výplata dávok - minimálny vplyv inflácie 	<ul style="list-style-type: none"> - menej deformujúci status občanov - väčšia transparentnosť výdavkov - možnosť zvýšenia budúcich výdavkov
	<ul style="list-style-type: none"> - nevytvára nové prostriedky - neefektívny dosah na sporenie - demotivácia na trhu práce 	<ul style="list-style-type: none"> - dlhá implementačná doba - zvýšený sklon k úsporám a celkové zníženie spotreby - problematické riadenie veľkých fondov (politický vplyv)

Zdroj: (Greve, 1991)

Uvedené spôsoby financovania majú svoje výhody i nevýhody, a preto ich využitie je vo veľkej miere závislé od konkrétnych ekonomických, sociálnych, demografických i politických podmienok tej - ktorej krajiny.

Spoliehanie sa na jediný zdroj financovania dôchodkového systému je značne rizikové. Dôkazom toho sú aj skúsenosti s dôchodkovými systémami mnohých krajín, ktoré už dnes jednoznačne hovoria nielen o rizikovosti, ale aj o neefektívnosti používania výlučne jedného spôsobu financovania. Z uvedeného vyplýva, že kombinácia viacerých spôsobov, pre ktorú sa používa názov kombinovaný alebo zmiešaný spôsob financovania sa javí optimálnym riešením financovania dôchodkového systému (Rievajová a kolektív, 2008).

2 Metódy

Dôchodkové zabezpečenie v systéme sociálneho zabezpečenia je veľmi diskutovaný problém predovšetkým v súčasnom období dopadov globálnej finančnej a ekonomickej krízy a prebiehajúcej dlhovej krízy v mnohých krajinách Európy. Dôchodkové systémy, rozvinuté najmä po druhej svetovej vojne a založené na priebežnom systéme financovania, sa dostávajú do finančných kríz, kladú čoraz vyššie nároky na daňových poplatníkov, resp. ekonomicky aktívnu populáciu. Zvyšuje sa počet dôchodcov, rastú dôchodky ako dôsledok spôsobu ich valorizácie, a pritom sa starnutím obyvateľstva, ako aj nezamestnanosťou znižuje počet tých, ktorí do systému prispievajú. Nepriaznivú úlohu zohrávajú aj následky globálnej krízy. Všetky krajiny EÚ riešia otázky, ako zabezpečiť financovanie povinných dôchodkových schém. Príspevok vychádza z rôznych pohľadov na definície sociálneho zabezpečenia, prechádza na problematiku dôchodkového zabezpečenia, a to z pohľadu teoretického i praktického, použitím metódy teoretickej analýzy a syntézy. Na vysvetlenie vzťahov a väzieb skúmanej problematiky je využívaný systémový prístup.

3 Rozbor problematiky

Význam modernizácie dôchodkových systémov bol zdôraznený na zasadnutí Európskej rady v Štokholme v marci 2001, kde boli položené základy na zavedenie tzv. otvorenej metódy koordinácie dôchodkov, podľa ktorej dôchodkový systém patrí v EÚ medzi tzv. komunitárnu politiku, tj. zásadné rozhodnutia sú plne v kompetencii jednotlivých členských štátov EÚ. Jedným z nástrojov uplatňovaným v oblasti sociálnej inklúzie je Otvorená metóda koordinácie, ktorá predstavuje špecifický nástroj politickej intervencie, ktorý mení povahu vývoja v oblastiach jej použitia. V rámci EÚ sa dlho hľadal spôsob (niekedy aj metódou pokusu a omylu) vzájomnej spolupráce v oblastiach, ktoré z nejakého dôvodu nepodliehali európskemu právu, a v ktorých bol eminentný záujem o určitú formu koordinácie krokov. Otázky sociálneho vylúčenia, zamestnanosti, dôchodkov boli a stále sú citlivou témou z hľadiska kompetencií a stanovovania spoločných cieľov. Otvorená metóda koordinácie nie je záväzným právnym nástrojom, má za cieľ šírenie najlepších praktík v danej oblasti, má napomáhať dosahovaniu väčšej konvergencie členských štátov smerom ku schváleným cieľom EÚ.

Rada Európy v Göteborgu v júni 2001 zdôraznila potrebu komplexného prístupu tak, aby bolo možné splniť úlohy starnúcej spoločnosti, a schválila tri všeobecné zásady zabezpečenia dlhodobej udržateľnosti systémov dôchodkového zabezpečenia:

- Zabezpečiť výkonnosť systémov dôchodkového zabezpečenia a primeranosť dôchodkov,
- zabezpečiť finančnú udržateľnosť systémov dôchodkového zabezpečenia,
- zvýšiť schopnosť systémov dôchodkového zabezpečenia reagovať na meniace sa potreby spoločnosti a jednotlivcov.

V štátoch strednej a východnej Európy sú reformy vyvolané i politickými a ekonomickými zmenami, a preto majú čiastočne odlišný charakter ako v pôvodných štátoch EÚ. V postkomunistických štátoch je reformný proces omnoho dynamickejší a väčšinou znamená úplnú zmenu dôchodkového systému, kým vo vyspelejších štátoch sú prijímané zmeny dlhodobo diskutované a menej radikálne, zvyčajne sa do systému vnáša čiastočná zmena, ale v podstate si systém zachováva svoj doterajší charakter.

Dôchodkové systémy a ich reformy sú fenoménom posledných zhruba dvadsiatich rokov. Prístup každej krajiny je svojím spôsobom unikátny a kladie rôzne veľký dôraz na rôzne parametre systému podľa tradícií a ekonomických možností. Zvýšené náklady dôchodkových systémov možno realizovať v rámci prvého piliera (štátneho, verejného) alebo možno tieto náklady preniesť na druhý, eventuálne tretí pilier. Ide o čo najlepšiu alokáciu nákladov systémov tak, aby systém zostal funkčný, maximálne efektívny a minimálne rizikový. Z makroekonomického hľadiska sa však nemožno nákladom nijako vyhnúť.

Finančná a hospodárska kríza má negatívny vplyv na problémy súvisiace so starnutím populácie. Tým, že dokázala vzájomnú závislosť medzi rôznymi systémami a v niektorých systémoch odhalila nedostatky, pôsobila ako „budíček“ pre celú oblasť dôchodkov: väčšia nezamestnanosť, nižší rast, vyššia úroveň vnútroštátnych dlhov a výkyvy na finančných trhoch ešte viac sťažili plnenie dôchodkových príslužkov v rámci všetkých systémov. Tieto vplyvy spolu s problémami súvisiacimi so starnutím obyvateľstva, ktorých riešenie je v súčasnosti vysoko aktuálne, sú dôkazom toho, že dôchodkové reformy už nemožno ďalej odkladať (EK, 2010).

Takmer vo všetkých krajinách EÚ prebieha v súčasnosti určitým spôsobom dôchodková reforma. Samozrejme, že pod heslom „dôchodková reforma“ sa skrýva veľmi pestrá škála zmien či korekcií s rôznou intenzitou, rozdielnou hĺbkou zmien a zameraním lišiacim sa zo štátu na štát. Veľmi často ide o proces dlhodobejšieho charakteru, ktorý nemá za cieľ radikálne či revolučné zmeny v dôchodkových systémoch, ale skôr korekciu súčasného stavu. Reformu dôchodkového systému možno robiť v podstate tromi spôsobmi:

- Najradikálnejším je plná náhrada priebežného systému povinným kapitalizačným pilierom.
- Paralelná reforma vytvára popri existujúcom priebežnom pilieri aj akumulčný pilier.

- V tranzitívnych ekonomikách sa zatiaľ výlučne presadil zmiešaný model, v ktorom sa časť priebežného systému transformuje na akumulčný pilier.

Zo všeobecného hľadiska predstavujú všetky používané systémy dôchodkového zabezpečenia v EÚ aj ostatných ekonomicky rozvinutých krajinách určitý špeciálny variant tzv. trojpilierového systému.

Tab. 2: Najobvyklejšie varianty usporiadania používané v dôchodkových systémoch

Používané usporiadania v dôchodkových systémoch				
Kritérium	Variant 1	Variant 2	Variant 3	Variant 4
Štátna garancia	áno	áno	áno	nie
Osobný rozsah	všetci zárobkovo činní	všetci zárobkovo činní	všetci zárobkovo činní	skupiny osôb podľa zamestnania
Účasť osôb	povinná	povinná	povinná	dobrovoľná
Financovanie	priebežné	priebežné	kapitálové	kapitálové
Vzťah príspevkov a dávok	dávково definované	príspevkovo definované	príspevkovo definované	príspevkovo i dávково definované
Výška dávok	pevná suma alebo závislá od predchádzajúceho zárobku a doby poistenia	závislá od výšky zaplatených príspevkov a doby dožitia	závislá od výšky zaplatených príspevkov	závislá od výšky zaplatených príspevkov
Solidarita	medzigeneračná a príjmová	medzigeneračná	žiadna	žiadna
Daňové zvýhodnenia	áno	áno	áno	áno
Správa systému	štátna, poprípade verejná	štátna, poprípade verejná	súkromná	súkromná

Zdroj: (MPSV ČR, 2000)

Keďže v súčasnosti väčšina krajín Európskej únie v podstate priznáva problémy v dôchodkových systémoch, Európska únia navrhuje napríklad obmedzenie predčasných dôchodkov, ako aj zásadný posun hranice veku odchodu do dôchodku (na 65 až 70 rokov). To znamená, že by došlo k predĺženiu platenia do poistných systémov (priebežného, ako aj kapitalizačného piliera) a k skracovaniu doby čerpania dôchodkov, a to napriek tomu, že sa predpokladá zvyšovanie koeficientu dožitia. Obmedzenie predčasných dôchodkov by pritom mohlo pozitívnym spôsobom zasiahnuť aj do stabilizácie priebežného piliera bez toho, aby ovplyvňoval kontinuálnosť tokov do kapitalizačného piliera.

Usporiadanie podľa variantu 1 sa používa vo väčšine krajín v rámci základného povinného poistenia (tzv. prvý pilier). Jeho určitou modifikáciou je variant 2, ktorého cieľom je v prvom rade eliminovať nepriaznivý vplyv demografického vývoja na dôchodkový systém. Tento spôsob sa používa v európskych krajinách: vo Švédsku, v Poľsku, v Taliansku, v Lotyšsku. Usporiadanie podľa variantu 3 bolo a je veľmi

diskutované (tzv. povinné sporenie často označované podľa odporúčania Svetovej banky ako druhý pilier).

Názory medzinárodných organizácií na zavedenie systému povinného sporenia sa líšia. Svetová banka zo začiatku odporúčala úplnú transformáciu základného priebežne financovaného systému na systém povinného sporenia. Táto požiadavka bola v poslednom období oslabená a Svetová banka pripúšťa možnosť čiastočnej transformácie s ohľadom na ekonomické podmienky v danej krajine. Variant 4 je typický pre doplnkové dôchodkové systémy (tzv. tretí pilier).

4 Diskusia

Na celý sociálny systém výrazne vplyvajú mnohé vnútorné i vonkajšie faktory, ku ktorým patrí predovšetkým celoeurópsky jav starnutia populácie, klesajúca pôrodnosť, ako i dopady globálnej finančnej a hospodárskej krízy. Systém sociálneho zabezpečenia, a rámci neho predovšetkým dôchodkové zabezpečenie, má významnú úlohu aj v zmiernovaní vplyvu nepriaznivých dopadov globálnej krízy. Na strane druhej si však treba uvedomiť, že v dôsledku finančnej a hospodárskej krízy sa aj dôchodkový systém dostáva do finančných problémov, a preto nastupujú a budú pokračovať v súvislosti s potrebami konsolidácie verejných financií opatrenia na konsolidáciu výdavkov aj v oblasti dôchodkového zabezpečenia. Sú aj dôsledkom transformačného deficitu, ktorý vznikol zavedením druhého kapitalizačného piliera a presunutím časti odvodov na dôchodkové poistenie medzi prvým a druhým pilierom.

Tab. 3: Prognóza hlavných demografických ukazovateľov SR do roku 2050

	2010	2020	2030	2040	2050
Obyvateľstvo vo veku 0-17 rokov	1016703	944490	876435	787502	770490
Obyvateľstvo vo veku 18-64 rokov	3698270	3536805	3310036	3065937	2642776
Obyvateľstvo vo veku nad 65 rokov	681983	935593	1 153 779	1285931	1466923
Obyvateľstvo Slovenska	5396956	5416888	5340250	5139370	4880189
Priemerný vek	38,83	41,85	44,68	46,75	47,83
Súhrnná plodnosť	1,26	1,46	1,58	1,64	1,7
Index závislosti	0,18	0,26	0,35	0,42	0,56

Poznámka: Autori v prognóze berú do úvahy nízky, stredný, vysoký a veľmi vysoký variant. Uvedená štatistika berie do úvahy veľmi nízky variant. Jednotlivé scenáre vývoja plodnosti sa líšia bodom obratu a tempom následného rastu. Jednotlivé varianty vývoja plodnosti sa líšia predovšetkým tempom rastu plodnosti do roku 2050. Veľmi nízky variant, využitý v našom príspevku, predpokladá len malé zvýšenie plodnosti (do konca prognózovaného obdobia nárast úhrnnej plodnosti o 8%, t.j. zhruba na hodnoty z konca 90. rokov).

Zdroj: VAŇO, B., JURČOVÁ, D., MÉSZÁROS, J. 2002: Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050. Infostat, Výskumné demografické centrum, Bratislava

Pri predlžovaní veku odchodu do dôchodku je nutné prihliadať i na tú skutočnosť, že každá práca nie je vhodná na to, aby ju pracujúci mohli vykonávať do vyššieho veku. Nie je možné vylúčiť, že predlžovanie dôchodkového veku by mohlo znamenať

aj nárast miery invalidity, na čo bude musieť kontinuálne dôchodkový systém zareagovať. Do úvahy je potrebné brať i ohľad na intenzitu zvyšovania dôchodkového veku, nakoľko príliš vysoký vek by mohol znamenať ťažšie uplatnenie staršej pracovnej sily na trhu práce. Nevhodným nastavením tohto parametra sa zníži príjem z daní a odvodov a zvýšia sa sociálne výdavky zo strany štátu. Pri rozhodovaní o zvyšovaní veku odchodu do dôchodku je nutné vychádzať z výkonnosti ekonomiky a jej absorpčnej schopnosti vo väzbe na staršiu pracovnú silu (Rievajová-Sika-Husáková, 2012).

Tab. 4: Priemerná doba užitia si dôchodku (rok 2010)

Krajina	Priemerná doba užitia si dôchodku	Krajina	Priemerná doba užitia si dôchodku
Francúzsko	25,92	Česká republika	20,62
Luxemburg	24,29	Portugalsko	20,44
Taliansko	23,63	Holandsko	20,24
Malta	23,13	Maďarsko	20,2
Slovinsko	23,1	Švédsko	20,1
Rakúsko	22,94	Veľká Británia	20,07
Fínsko	22,19	Cyprus	20,03
Belgicko	21,91	Litva	19,86
Španielsko	21,8	Írsko	19,08
Grécko	21,78	Estónsko	18,37
Poľsko	21,75	Lotyšsko	16,78
Nemecko	21,74	Rumunsko	15,24
Slovensko	21,23	Bulharsko	14,96
Dánsko	20,99		

Zdroj: Eurostat 2010

Ak sa dôchodkové reformy skoncentrujú len na oblasť formálnych legislatívnych zmien vo väzbe na budúcich dôchodcov (napríklad zmenu vzorca pre výpočet výšky dôchodku či legislatívnych úprav dĺžky pracovného pôsobenia), neprinesú očakávané efekty ani z hľadiska riešenia demografickej situácie, ani z hľadiska riešenia udržateľnosti podnikových, štátnych a fondových dôchodkových schém. Takéto chápanie dôchodkových reforiem je príliš parciálne.

Pokiaľ sa pristúpi k problému dôchodkových schém v globálnom kontexte, i nižšia miera výnosnosti, napríklad vo väzbe na vyšší podiel portfólia štátnych cenných papierov, môže byť z dlhodobého hľadiska udržateľná.

Keďže demografický vývoj smeruje skôr k prehlbovaniu rozporu medzi vývojom obyvateľstva v produktívnom a poproduktívnom veku a dochádza k výraznému nárastu počtu obyvateľstva v poproduktívnom veku, ako i k zvyšovaniu priemernej doby užitia si dôchodku (tab. 4), jedným z riešení môže byť stimulovanie zamestnávania pracovníkov do čo najvyššieho veku. Práve preto mnohé krajiny (napríklad Nemecko a Anglicko) začínajú stimulovať podnikateľský sektor k tomu, aby zamestnával pracovníkov čo možno do najvyššieho veku. Zároveň sa ukazuje, že vzhľadom na zmenu spoločenskej klímy, ako aj vzhľadom na to, že dnešní dôchodcovia sú vďaka medicínskym úspechom z fyziologického hľadiska podstatne

zdravší (majú iba určité špecifické, skôr psychosomatické problémy vo väzbe na pracovný výkon), bude omnoho rozumnejšie zamestnávať obyvateľstvo v poproduktívnom veku čo najdlhšie, ako preferovať ich odchod do dôchodku. Pre túto vekovú skupinu obyvateľstva sa tým vytvára pocit určitej potrebnosti a istoty a súčasne sa znižuje aj jej zdravotné riziko.

Ponechanie pracovného priestoru pre dôchodcov teda vlastne znamená štvrtý pilier, ktorý sčasti rieši problémy prvých troch pilierov. Ako štvrtý pilier dôchodkových príjmov vytvára pre pracujúceho dôchodcu trvalý pracovný príjem a veľmi zaujímavé prilepšenie jeho reálnych príjmov. Z tohto vychádza aj Lisabonská stratégia v oblasti zamestnanosti ľudí v poproduktívnom veku.

Stotožňujeme sa s názorom Európskej komisie uvedenom v Zelenej knihe o dôchodkoch: „Trhy práce nie sú hrou s nulovým súčtom, kde počet pracovných miest je fixný a každé nové pracovné miesto sa uvoľní len odchodom inej osoby do dôchodku. Ak by to tak bolo, krajiny s vysokým vekom odchodu do dôchodku, v ktorých mnohí starší ľudia stále pracujú, by mali mať takisto problém zapojiť mladých ľudí do práce. V tomto prípade to zjavne neplatí. V skutočnosti je to tak, že krajiny, v ktorých pracuje viac starších občanov, majú vyššiu mieru zamestnanosti aj u mladých pracovníkov. Naopak, krajiny s relatívne nízkou mierou zamestnanosti u starších ľudí majú tendenciu ťažšie vytvárať pracovné príležitosti aj pre mladých ľudí. Nezamestnanosť medzi mladými ľuďmi nie je problémom, ktorý vznikol v dôsledku toho, že starší pracovníci zostávajú „príliš dlho“ na pracovných miestach, ktoré by mohli obsadiť mladšie osoby. Je skôr dôsledkom všeobecného hospodárskeho poklesu a/alebo nedostatkov v systémoch vzdelávania a inštitúciách trhu práce. Riešenie nezamestnanosti mladých ľudí nespočíva v tom, že viac starších pracovníkov odíde do predčasného dôchodku. Tým by sa ďalej zvýšila záťaž vo forme vyplácania dôchodkových dávok, ktorú by muselo niesť mladé a aktívne obyvateľstvo. Zlepšenie zamestnanosti mladých ľudí si skôr vyžaduje komplexnejší súbor opatrení počnúc lepším zladením zručností, ktoré mladí ľudia nadobudli, s požiadavkami trhu práce až po účinnejšie aktivačné stratégie na odstránenie inštitucionálnych prekážok pri prijímaní mladých ľudí do zamestnania“.

Záver

Dôchodkový systém zohráva významnú úlohu pri zostavovaní vládneho rozpočtu a jeho stabilita vplýva jednak na rozvoj krajiny, ale aj na dôležité makroekonomické ukazovatele, ako sú inflácia a zadlženosť štátu. Zatiaľ sa ešte nikto nedokázal uspokojivým spôsobom vyrovnáť s dvomi základnými rizikami dôchodkového zabezpečenia a tými sú výkyvy na finančných trhoch a výkyvy na trhu práce, zahrňujúce aj demografický zmeny v spoločnosti. Zdrojom problému nie je predĺženie života ako takého. Spočíva skôr v tom, že súčasné politiky sa nedostatočne prispôbujú novej demografickej, sociálnej a ekonomickej situácii a v nechote podnikov ale často i samotných občanov zmeniť svoje očakávania a správanie, najmä pokiaľ ide o modernizáciu trhov práce. Dlhodobý udržateľný dôchodkový systém, ktorý na jednej strane nadmerne nezaťažuje verejné financie a na druhej strane poskytuje spoločensky akceptovateľnú mieru náhrady udržateľným spôsobom t.j. nielen pre jednu generáciu, predstavuje v starnúcej Európe dôležitú výzvu. Obidva

spôsoby financovania dôchodkov majú svoje výhody i nevýhody, a preto ich využitie je vo veľkej miere závislé od konkrétnych ekonomických, sociálnych, demografických i politických podmienok danej krajiny. Dôchodkové fondy majú na kapitálovom trhu v priemyselne vyspelých krajinách veľký význam, ich majetok reprezentuje významnú časť kapitálu súkromného sektora. Niet pochyb, že spoliehanie sa na jediný zdroj financovania dôchodkového systému je značne rizikové. Dôkazom toho sú aj skúsenosti s dôchodkovými systémami mnohých krajín, ktoré už dnes jednoznačne hovoria nielen o rizikovitosti, ale aj o neefektívnosti používania výlučne jedného spôsobu financovania.

PodĎakovanie

Tento príspevok bol spracovaný s podporou grantového projektu MŠ SR Vega č. č. 1/0103/12 „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“.

Reference

BLEHA, B. – VAŇO, B.: *Niektoré teoretické a metodologické aspekty populačnej politiky a náčrt jej koncepcie pre Slovenskú republiku*, [online]. [s. a.]. 2007 [cit. 2010-12-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cl49.pdf>>

BRDEK, M., JÍROVÁ, H.: *Sociální politika v zemích EÚ a ČR*. Praha: CODEX BOHEMIA, 1998. 340 s. ISBN 808596371X

EUROPEAN COMMISSION: *Ageing Report*. Brusel: 2009

EÚ SAV: *Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Zborník štúdií k analýze stavu a vývojových trendov relevantných pre vypracovanie stratégie. Bratislava: CD ROM, 2008.

EURÓPSKA KOMISIA: *Zelená kniha o dôchodkoch*. Brusel: júl 2009.

GREVE, B. :*Economics and social security in Europe*. Brusel: Bruylant, 1991

KARPIŠ, J., ĎURANA, R., ĎURANA, R., JELENČIAK, M.: *Analýza sociálneho systému SR*. Bratislava: INESS, 2006. 76 s.

KONOPÁSEK, Z., TUTTEROVÁ, J.: *Sociální politika, sociální pomoc a sociální příjmy*. Praha: VÚSRP, 1990. 25 s.

KREBS, V. A KOL.: *Sociální politika*. Praha : Wolters Kluwer, 2010. 504 s. ISBN 80-86395-33-2.

MACKOVÁ, Z.: *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia SR*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PFUK , 2001. 144 s. ISBN 80-7160-141-1.

MATLÁK, J.: *Právo sociálneho zabezpečenia v historickom, súčasnom a európskom kontexte*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PFUK, 1996. 113 s. ISBN 807160190X

MPSV ČR: *Dôchodková reforma*. Praha: 2000.

MPSVaR SR: *Analýza dlhodobej udržateľnosti dôchodkového systému*. Bratislava: 2011.

MPSVaR SR: *Národná správa o stratégii dosiahnutia udržateľnosti a primeranosti dôchodkov*. Bratislava: 2005.

RIEVAJOVÁ, E. A KOLEKTÍV: *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava: EKONÓM, 2008. 298 s. ISBN 978-80-225-3190-0.

RIEVAJOVÁ, E. A KOLEKTÍV: *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava: EKONÓM, 2013. 346 s. ISBN 978-80-225-3190-0.

RIEVAJOVÁ, E., SIKÁ, P., HUSÁKOVÁ, M.: Dôchodkový systém v zmenených sociálno-ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. In *Sociológia*, 2012, Vol. 44 No. 4. ISSN 0049-1225.

SIROVÁTKA, T.: *Sociální zabezpečení (Vybrané texty)*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 170 s. ISBN 80-210-1671-X.

SOCIAL PROTECTION IN EUROPE. Brusel: Eurostat, 2002.

STUDY ON PENSION SCHEMES OF THE EU. Paris : OECD, 2000.

SVOREŇOVÁ, M.: Modernizácia dôchodkových systémov. *Dostupné na WWW:* <<http://www.socpoist.sk/dochodkove-systemy-v-niektorych-statoch-europy/16895s>>

VAŇO, B. – JURČOVÁ, D. – MÉSZÁROS, J.: *Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050*. Infostat, VDC, Bratislava 2002.

https://lt.justice.gov.sk/Attachment/DOCHODKY_V2_20110119anal%C3%BDza.pdf?instEID=1&attEID=31235&docEID=153661&matEID=3544&langEID=1&tStamp=20110131090203293

Kontaktní adresa

prof. Ing. Eva Rievajová, PhD.

Ekonomická univerzita Bratislava, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, SR

E-mail: eva.rievajova@euba.sk

Tel. číslo: 02 67291451